

2012-03-16

NORDISK KAPARKONFERENS

Gullmarsstrand 23-24 november 2011

Inledning

ENGAGERANDE, LÄRORIKA OCH VIKTIGA DAGAR

Intresset var stort när konferensen introducerades och gensvaret från forskarna mycket positivt. Dagarna bjöd på spännande diskussioner, kunskapshöjande föredrag och goda idéer inför det fortsatta arbetet. Genomgående ställde sig de närvarande positiva till utvecklingen av ett kulturturistiskt projekt med fokus på den nordiska kaparhistorien och med djup förankring i forskningen.

Många institutioner och forskare som inte hade möjlighet att närvara den här gången har dessutom flaggat för delaktighet i den fortsatta processen och intresse av närvaro vid nästa konferens som beräknas kunna genomföras under hösten 2012.

Då utökas inbjudningslistan och förhoppningen är att vissa delar av konferensen ska kunna göras publik med öppna föreläsningar och historiska upplevelseinslag. Parallellt med planering inför en ny konferens bör det under det kommande året läggas fokus på att med professionell forskarhjälp inventera och granska befintligt material i arkiv och andra källor.

Cia Lantz

Projektledare Upplevelsecenter, Lysekils kommun

Fakta

FAKTA NORDISK KAPARKONFERENS

Nordisk kaparkonferens genomfördes 23-24 november på Gullmarsstrand, Fiskebäckskil med ett trettiotal specialinbjudan gäster. Syftet var att börja bygga en gedigen forsknings- och kunskapsgrund för projektet med arbetsnamnet Skagerraks sjörövare och visionen att skapa ett upplevelsecenter kring kaparväsendet. Projektledare var Cia Lantz, Upplevelsecenter, Lysekils kommun. Seminariet arrangerades inom ramen för IKON, nordiskt nätverk för kulturturism.

Talare

- Dick Harrison, professor i historia vid Lunds Universitet
- Joachim Östlund, FD historiker vid Lunds universitet
- Dan H Andersen, författare och historiker, Köpenhamn
- Lars Ericson Wolke, professor i militärhistoria vid Försvarshögskolan i Stockholm
- Ann Rosman, författare Marsstrand
- Lasse Hammar, Bohusläns museum/Västarvet

Pressinformation

SKAGERRAKS SJÖRÖVARE I FOKUS PÅ FORSKARSEMINARIUM

Bygger kunskapsgrund för kulturturistiskt projekt i Lysekil

I två dagar i slutet av november 2011 samlades nordiska forskare i Fiskebäckskil för att diskutera det så kallade kaparväsendet. Bakgrunden var visionen om att skapa ett upplevelsecenter kring Skagerraks sjörövare i Lysekil.

– Det nordiska sjöröveriet är en betydande med bortglömd del av vår historia, konstaterade Dick Harrison, professor vid Lunds universitet.

Har det verkligen funnits sjörövare i nordiska farvatten? Absolut! Under flera hundra år vimlade det av pirater kring de svenska, norska och danska kusterna, ett historiskt faktum som idag är nästan helt bortglömt av både allmänheten och forskarsamhället.

– Jag är förvånad och besviken över att nordiska forskare i så hög grad valt bort att skriva sjöröveriets historia, sa Dick Harrison, inte minst därför att det här finns både viktig och spännande kunskap att fördjupa sig i.

Det var i första hand det så kallade kaparväsendet som stod i centrum under dagarna i Fiskebäckskil, det vill säga den verksamhet som innebar att kronan gav sjöfolk rätt att kapa utländska fartyg som statligt sanktionerade pirater och som hade sin blomstringsperiod i början av 1700-talet.

Bakgrunden till seminariet var planerna på att skapa ett besöksmål kring kaparväsendet, ett samarbetsprojekt mellan västkustkommunerna Lysekil, Uddevalla och Orust inom ramen för det nordiska nätverket IKON. Cia Lantz är projektledare:

– Kulturturismens kärna är kunskap. För att kunna visa på ett alternativ till schablonbilden av piraten och utveckla en bred, folkbildande och långsiktig verksamhet behöver vi ta hjälp av forskningen, förklarar hon. Forskarseminariet var en bra start på arbetet med att skapa en kunskapsgrund för den fortsatta processen.

NYHETER

Arbetsgrupp bildad

Som ett resultat av Nordisk kaparkonferens har en arbetsgrupp bildats. I gruppen ingår Dick Harrison, Joachim Östlund och Lars Ericson Wolke. Syftet med gruppen är att verka för utökad forskning kring nordisk kaparhistoria och en intensifierad samverkan mellan kunskapare såsom forskarvärlden och förmedlare inom kulturturismens ramar. Den första konkreta uppgiften är att fastställa en handlingsplan för den fortsatta processen.

Gruppen kommer att utökas med ytterligare kompetens i form av Maria Jämting, vd Havets Hus, Lena Mossberg, professor i marknadsföring vid Göteborgs universitet, Anja Praesto, kulturturismutvecklare Västarvet, Lasse Hammar Bohusläns museum/Västarvet och Mats Carlsson, stadsarkitekt Lysekils kommun.

Nätverket planerar ny konferens

Planen är att under hösten 2012 genomföra en ny konferens med bredare inbjudningslista och publika inslag.

Cia Lantz, projektledare Upplevelsecenter, Lysekils kommun

Bakgrund kaparkonferens och presentation av Upplevelsecenter

"PROJEKTET SKA LEVA MEDAN DET UTVECKLAS"

Genom att visa vår historia skapar vi förutsättningar för att vårda och bevara den. Det underströk Cia Lantz när hon inledde Nordisk kaparkonferens.

– Allt vi gör måste bygga på gedigen kunskap, fortsatte hon.

Cia Lantz berättade att idén att skapa ett upplevelsecenter kring kaparväsendet har sitt ursprung i ett medborgarförslag. Att det finns en väl förankrad vilja i kommunen och hos befolkningen "att göra något för Lysekil", som hon uttryckte det, är en stor styrka.

– När vi sedan började titta på möjligheterna växte projektet och förvandlades till en regional och nordisk angelägenhet, fortsatte hon.

Därför ett nordiskt seminarium. För även om de nordiska ländernas landshistoria är vetenskapligt genomlyst saknas fortfarande en gedigen havshistoria, något som flera av konferensens talare återkom till.

Orsakerna till det är flera, men en faktor är synen på havet. Tidigare i historien var havet en sammanbindande länk, mellan till exempel kustområdena i Sverige, Norge och Danmark, medan det i dag ses som en naturlig gräns.

– Vi har gemensam historia, men den har inte varit i fokus eftersom varje land har koncentrerat sig på sin nationella historia, konstaterade Cia Lantz.

Medborgerlig förankring

På samma sätt som land och hav är förutsättningar för varandra, finns det i det här sammanhanget flera andra ordpar som kan se ut varandras motsatser, men som vid ett närmare betraktande hänger ihop. Som boende/tillresande, bevarande/mångfald och myt/verklighet.

– Och naturligtvis hänger också kultur och turism ihop, konstaterade hon.

Cia Lantz berättade vidare att visionen om ett upplevelsecenter står på tre ben: en fysisk byggnad, ett koncept och en medborgerlig förankring. Det sistnämnda är inte minst viktigt och innebär att processen hamnar i fokus.

– Projektet ska leva medan det utvecklas, betonade Cia Lantz. Därför anordnas löpande bland annat föreläsningar, studiecirkel och cafédialoger. Det medborgerliga perspektivet stärks också av att projektet bygger vidare på värden och traditioner som redan finns i regionen, som sjöfarten, den marina forskningen, attraktionskraften för boende och besökare.

Berättelsen en dörröppnare

Cia Lantz underströk att de kulturhistoriska institutionerna skapar förutsättningar för att vårda och bevara genom att visa.

– Jag har en stark tro på folkbildningens betydelse, ju fler som har kunskap om vår historia, desto större möjligheter har vi att skapa ett upplevelsecenter kring kaparväsendet. Men det är inte säkert att kunskapare och förmedlare är samma person, därför måste vi samarbeta.

Hur ska vi då förhålla oss till en popularisering och/eller fikcionalisering av historien, så som den till exempel tar sig uttryck hos Arn, Jack Sparrow eller Kristina från Duvemåla? Cia Lantz menade att så länge som den faktiska bakgrunden finns kan påhittade figurer fungera som språngbrädor, dörröppnare eller bryggor till en större allmänhet.

– Genom Arn har jag haft förmånen att guida 20 000 personer i Skaraborg och berätta om den verkliga historien. Det hade aldrig hänt utan den uppiktade personen, menade Cia Lantz.

Budskap

- Arbete med ett upplevelsecenter ska vara en öppen och medborgerligt förankrad process.
- Popularisering är ett verktyg för att nå ut, men måste baseras på forskning och faktisk historia.
- Kaparväsendet är gemensam nordisk historia.

Diskussion

Handlade om visionen om upplevelsecenter som ger mersmak på regionen –i samverkan med befintliga besöksmål och attraktioner såsom Havets Hus.

Dick Harrison, professor i historia vid Lunds universitet

Sjöröveri genom tiderna – en översiktlig reflexion

”HISTORIKER HAR VALT BORT DEN HAVSBASERADE KRIMINALITETEN”

Sjöröveri har funnits överallt och i alla tider, även i Norden. Ändå är det i dag en nästan bortglömd del av vår historia.

– Det är hög tid att den havsbaserade kriminaliteten synliggörs och får sin rättmätiga plats i vårt medvetande, uppmanade Dick Harrison.

Hur ser den vanliga bilden av en pirat ut? Lapp för ögat, träben, papegoja på axeln, allt i en exotisk, företrädesvis karibisk, omgivning... Det är en populär – och inte särskilt sanningsenlig – bild som blockerar alla andra föreställningar om vad sjöröveri och pirater varit under historiens lopp.

Dick Harrison konstaterade att bildens uppkomst går att datera till andra hälften av 1600-talet och början av 1700-talet, då en rad böcker gjorde succé i den läsande medelklassen och startade något av ”sjörövarvåg”.

Från Alexander Olivier Exquemelins *Piratica America*, 1678, och den anonyma (men möjligen författad av Daniel Defoe) *A General History of the Pyrates*, 1724, via Robert Louis Stevensons *Treasure Island* och *Peter Pan*, till dagens *Pirates of the Caribbean* går en röd tråd.

– Det handlar om en massiv och oemotsagd marknadsföring av den stereotypiska ”piraten i Karibien”, menade Dick Harrison.

Viktigt och spännande

Det finns dock en helt annan historia att berätta, inte minst den om de nordiska piraterna.

– Sjöroveri har i princip funnits överallt och i alla tider, sa Dick Harrison, i alla fall där och då tre faktorer varit uppfyllda: kunskap om sjöfart, ekonomiska incitament och frånvaro av makt.

Dick Harrison gjorde sedan några snabba nedslag som visar hur utbredd och självklar kunskapen om sjöroveriet en gång var, också på våra breddgrader. Någon marginalverksamhet var det inte.

– Piratverksamhet ingick i den politiska kulturen, det var ett politiskt medel för att vinna makt och få inkomster, konstaterade han. Ändå är detta nästan helt okänt i dag. Vilket är konstigt, eftersom det både är en viktig och spännande del av vår historia.

Annan logik på havet

Varför har det blivit så? En orsak är av generell karaktär: det är helt enkelt typiskt för vårt sätt att hantera historien att vi väljer spektakulära och enkla bilder, snarare än komplicerade strukturer och skeenden.

– Men det beror också på att havshistorien följer en annan logik än landhistorien. När vi ska forska om havet är begrepp som flexibilitet, internationalism och nätverk viktiga, och det passar den nationalstatliga historieskrivningen dåligt.

Dick Harrison fortsatte:

– Havet hamnar helt enkelt utanför befintliga och accepterade sammanhang, därför återstår det fortfarande att skriva det nordiska sjöroveriets historia. Här finns alla möjligheter både för forskare och för aktörer inom kulturturism.

Stor potential

Dick Harrison har själv mer eller mindre snubblat över sjöroveriet, bland annat då han skrev sina böcker om slaveriets historia, och har bara skummat på ytan av allt material som finns. Behovet att inventera befintligt material och sedan göra djupdykningar i det är stort.

– Får man igång en sådan verksamhet som Lysekil planerar finns alla möjligheter att få publik. Att intresset inte varit så stort hittills beror uteslutande på att ingen vetat hur mycket spännande stoff det finns. Det här är häftiga actionäventyr till havs, så vem kan låta bli att vara intresserad!?

Budskap

- Sjöroveriet är en central och ändå bortglömd del av vår historia.
- Havsrelaterad forskning har passat den nationalstatligt inriktade historieskrivningen dåligt.
- Schablonbilden av piraten skymmer den verkliga och minst lika spännande verkligheten.

Diskussion

Handlade dels om behovet att inventera befintligt material, dels om huruvida det fortfarande kan vara känsligt att ha kapare i släkten.

Joachim Östlund, FD historiska institutionen vid Lunds universitet

Kaparkriget med Barbareskstaterna och dess påverkan på människor, samhälle och kultur i Västsverige, 1650-1760

"Många svenskar var slavar i Nordafrika"

Under 1600- och 1700-talen ordnade den svenska kyrkan insamlingar fyra gånger om året för att köpa loss svenskar som tagits som slavar av de så kallade Barbareskstaterna.

– Det är en historisk erfarenhet som vi idag bara har fragmentarisk kunskap om, konstaterade Joachim Östlund.

Sjöfarare från Västkusten rörde sig långt bortom Nordsjön, ända till Medelhavet. Svenska slavar i Nordafrika var under lång tid en högst reell verklighet, som också satte avtryck i den västsvenska vardagen, bland annat därför att många människor hade familjemedlemmar som satt i fångenskap.

Vittnesmål hittar vi i visor, tidningsnotiser och, inte minst, i det faktum att kyrkan arrangerade formella och rikstäckande insamlingar från och med 1726.

– Det här är något som var allmänt känt och som måste ha påverkat Västkusten och Göteborg en hel del, menade Joachim Östlund. På den här tiden associerade många begreppet "slaveri" med vita, kristna européer som hölls fångna i Nordafrika, snarare än med svarta plantagearbetare i Nordafrika.

Levande erfarenhet

Han gav sedan en rad exempel på händelser, namngivna personer och levnadsöden. I ett exempel skriver magistraten i Göteborg en rapport och berättar om två skepp som kapats och att man behöver 30 000 riksdaler för att köpa loss sjömännen.

– Eftersom priset för en sjöman var 300 riksdaler bör det ha handlat om så många som 100 individer, sa Joachim Östlund.

Ett annat exempel handlade om Gunnar Olofsson Rooth som lärde sig till skicklig skeppsbyggare under sin fångenskap i Algier och sedan får en framgångsrik karriär i Norden efter att han blivit fri. Ett tredje är en tidningsnotis i Posttidningarna som visar att kaperiet var allmänt känt nyhetsstoff.

Något annat som visar hur allmän kunskapen var är också den vistradition som finns kring slaveriet. Joachim Östlund visade texten till "Bohuslänningen Oluf Børgerssøns slavvisa om en fånge i Algier, 1640/6", där några rader lyder:

*Langs Barbarien Jgienom,
Sønnderlig i forne stad,
Med Forgatten och Galleyen
och med dieris schibe half Lad,
och vell Monterett
Bringer mange Christne menischer,
Ja mand och quinde Roffuer,
med dieris børnn saa smaa,*

– Att det finns sådana här visor är ett tydligt tecken på att detta var en levande erfarenhet och kultur i breda folklager, något som alla kände till och kunde förhålla sig till.

Man hade dock kunskap på Västkusten om hur man skulle skyddar sig mot kapare genom ex. konvojeringar och anti-piratbestyckade skepp.

Budskap

- Att svenskar togs som slavar i Nordafrika var allmänt känt.
- Slaveriet påverkade människor, kultur och samhälle i Sverige.
- Det är en viktig historisk erfarenhet som vi idag bara har fragmentarisk kunskap om.

Diskussion

Handlade om hur mycket det finns kvar att göra på det här området.

Dan H Andersen, författare och historiker, Köpenhamn

Peter Wessel Tordenskiold (1690-1720). En dansk-norsk søhelt fra Store Nordiske Krig och hans mytiske liv.

"INTRESSET FÖR TORDENSKIOLD ÖKAR IGEN"

Peter Wessel Tordenskiolds mytiska status kommer sig av hans betydelse i de stora nordiska krigen, men också av att hans aktioner var spektakulära och hade något fiktionsartat över sig.

– Det är som att han vill säga "se på mig vad skicklig jag är", menade Dan H Andersen.

Det liv som Peter Wessel, senare adlad Tordenskiold, levde är onekligen som hämtat ur en äventyrsberättelse. I Norge och Danmark har han en mytisk status, liknande den Lars Gathenhielm har i Sverige.

Dan H. Andersen mente, at den danske og norske del af Store Nordiske krig var underbetonet i svensk historieskrivning med Lars Ericson Wolkes arbejder som en markant undtagelse.

-Peter Wessel Tordenskiolds virke er af betydelig interesse for Lysekils projekt med kapere og pirater, fordi han i en stor del af sin karriere opererede i farvandet mellem Göteborg og den norske grænse. Allerede på hans første kommandoer i 1712 jager han svenske skibe i skærgården omkring Lysekil, og han er i stadig kontakt med spionen Olle Erichsen på Kåringön. En spændende mulighed er i øvrigt, at Olle Erichsen faktisk var dobbeltspion.

-Tordenskiold var de svenske kaperes farligste modstander, og hans taktik var tydeligvis at gå efter deres base i Göteborg i stedet for passivt at konvojere handelsfartøjer. Det kulminerede i hans erobring af Marstrand og Karlsten i 1719 og angrebet på Nya Varvet i oktober samme år.

– Berättelserna om honom är en blandning av fakta och fiktion, men även om svenskar mest beskrivit honom som en ondskefull dansk kan ingen ta ifrån honom att han var en otroligt skicklig och djärv sjöman, konstaterade Dan H Andersen.

Han gick sedan igenom Tordenskiolds liv och karriär och menade att en orsak till de spektakulära aktioner den dansk-norska sjöhjälten utförde kan var det faktum att han inte föddes adlig.

– Han har inget annat än sin kompetens att luta sig emot, han är mån om att utmärka sig och om att bli sedd, vilket också innebär att han ibland överdriver motståndarnas antal och styrka i sina berättelser.

-Hans problem som chef var en mangel på selvkontrol og social disciplin, som gav sig uttryk i raserianfald og problemer med mandskab og andre officerer.

Nyväckt intresse

Dan H Andersen pratade vidare om det falnande intresset för Tordenskiold på 1960-talet, som en effekt av nya ideal inom samhället och historieskrivningen, och den nyväckta fascinationen från och med 1990-talet.

Det ville han knyta till bland annat ett allmänt ökat intresse för historiska personer, men också mer konkreta saker som att Danmark sedan 1990-talet medverkat i en rad militära operationer utomlands och ökad internationalisering och invandring, vilket sätter fokus på historiska krig och nationella frågor.

– Exempel på det ökade intresset är Tordenskioldsfestivalen i Fredrikshavn, som genomförts årligen sedan 1998, och planer på både spelfilm och dokumentärer, avslutade Dan H Andersen.

Budskap

- Berättelserna om Tordenskiold blandar fakta och fiktion.
- Sedan 1990-talet finns ett nytt och ökande intresse för Tordenskiold.
- Exempel på det är festivalen i Fredrikhamn och filmplaner.

Diskussion

Handlade om eventuella skillnader i synen på historia i de nordiska länderna. Sverige har mer än andra vänt blicken framåt, på grund av att landet saknar nationella trauman och därför inte behövt konfronteras med sitt förflutna.

Lars Ericson Wolke, professor i militärhistoria vid Försvarshögskolan i Stockholm

Lasse i Gatan och andra – kaparnas roll i den svenska krigsföringen i början av 1700-talet

”GRÄZON MELLAN KAPERI OCH SJÖRÖVERI”

Kaperiet var ett viktigt strategiskt inslag i den svenska krigsföringen i början av 1700-talet. Samtidigt var gränsen mellan regelrätt kaparverksamhet och kriminellt sjöröveri flytande.

– Många agerade på båda områdena, när tillfälle gavs, berättade Lars Ericson Wolke.

Sjökrigen i början 1700-talet brukar i avbildningar representeras av stora sjöslag med imponerande örlogsflottor som ställs mot varandra. Men det är en bild som inte stämmer så väl överens med sanningen, underströk Lars Ericson Wolke.

– Man ville helt enkelt inte ha öppna konfrontationer med tanke på den stora risk det innebar, sa han. I värsta fall kunde en nation förlora hela sin örlogsflotta på några timmar. Istället bedrev man krig på andra sätt, bland annat genom kaperi.

Den militära strategin bakom kaparnas verksamhet var dels att stärka den egna nationens ekonomi, dels att förstöra för fienden och hindra viktiga varor från att nå fram till sin destinationsort.

– Det hindrade inte att många också agerade på båda sidor om lagen, ibland var de regelrätta kapare, ibland kriminella sjörövare.

Under falsk flagg

Örlogsfartygen litade till sin höga kapacitet vad gällde eld och skydd, medan kaparnas möjlighet låg i snabbhet och, inte minst, kaptenens och besättningens lokalkännedom. Därför var också Bohusläns ett viktigt område – här fanns gott om duktiga sjömän.

För att rätt förstå kaperiets bakgrund måste man också sätta in det i ett större, militärt och maktpolitiskt, perspektiv. Östersjön hade till exempel strategisk betydelse som genomfartsled för material till skeppsbygge – som timmer och tjära – till bland annat Amsterdam, London och franska atlanthamnar.

När Ryssland sedan byggde en flottbas i Kronstadt i början av 1700-talet, med direkt tillgång till Östersjön, och svenska flottan var upptagen med strider mot Danmark, blev hotet mot Sverige akut. I det läget fick kapare uppgiften att störa och i bästa fall stoppa trafiken i Östersjön.

– De små, snabba kaparfartygen seglade ikapp de skepp de skulle kapa, la sig jämsides för att undvika att bli träffade av kanoner och slängde över handgranater för att skapa en chockverkan och kunna ta över skeppet, berättade Lars Ericson Wolke.

Han fortsatte:

– Ofta hade de först hissat falsk flagg så att de inte skulle kunna identifieras, vilket ledde till en långt utbredd anarki. Till sist kunde ingen veta vem som var vem.

Lasse i Gatan

Vilka var det då som finansierade kaperiet? I vissa fall var staten direkt inblandad, men betydelsefulla intressenter var också köpmän i Göteborg och välbärgade Onsalabönder, så som Lasse i Gatan – Lars Gathenhielm.

– Den sistnämnde är känd som den store kaparkaptenen, men det stämmer inte riktigt eftersom han knappast någonsin var till sjöss på grund av sin sjukdom. Däremot var han den största kaparredaren, påpekade Lars Ericson Wolke.

Man beräknar att det fanns cirka 150 svenska kaparskepp kring 1710 och i dem hade Lars Gathenhielm intresse i ungefär 50 stycken.

– Det gick till så att man köpte andelar i fartyg, eftersom man ville sprida riskerna, förklarade Lars Ericson Wolke.

När Lars Gathenhielm dog 1718 tog hans hustru över verksamheten, något som var tidstypiskt.

– Vi ser det ofta i historien att kvinnor som varit osynliga fram till dess att deras män dör plötsligt kliver fram och visar sig djupt kunniga om verksamheten som mannen bedrivit.

Budskap

- Kaperiet hade en strategisk militär och maktpolitisk betydelse.
- Ofta använde man kapare istället för att riskera örlogsflottan i stora sjöslag.
- Många bedrev både regelrätt kaperi och kriminellt sjöröveri.

Diskussion

Handlade om den militära kompetens som kaparna måste ha haft för att kapa skepp och att vi inte vet så mycket om hur de skaffade sig den kompetensen.

Workshop 1

Kaperi kan associeras med kriminalitet – hur bemöter vi denna kritik?

”ÄR VI SERIÖSA ÄR KRITIKEN INGET PROBLEM”

Projektledningen för upplevelsecentret har fått kritik för att projektet skulle glorifiera och slå mynt av kriminalitet. I en kort workshop diskuterade deltagarna på konferensen gruppvis hur den kritiken kan bemötas. Nedan finns en sammanfattning av svaren.

- Kaparna var inte kriminella, eftersom de var sanktionerade av staten.
- Kritiken innebär inget problem. Det vi vill visa är historia, saker som verkligen hänt, och det kan vi inte låta bli att berätta om.
- Vi kan inte bry oss om människor som missförstår, de kommer alltid att finnas.
- Det är en generationsfråga. Det är bara äldre som kan se något problem med detta.
- Kaperiväsendet är mångfacetterat. Här finns kriminella element, men också offer och hjältar.
- Det är nog fler som ser det spännande i detta, än att det är något som är fel att berätta om. Särskilt bland yngre.
- Så länge vi visar att vi är seriösa och medvetna om problematiken är detta inget hinder.
- Namnet på projektet/upplevelsecenter är viktigt för vilka signaler vi sänder ut. Är ”Skagerraks sjörövare” rätt?

- Finns massor av böcker och filmer där tveksamma verksamheter glorifieras, så detta är knappast någon avgörande fråga.
- Finns sjöröveri också i dag, naturligtvis ska vi då sätta in det i ett historiskt sammanhang.

Ann Rosman, författare

Att levandegöra Marstrands historia genom kriminalromaner

”JAG VILL LYFTA FRAM GLÖMDA BERÄTTELSE”

Hur luktade och lät det på de gamla kaparskeppen? Vad hade sjömännen på sig för att skydda sig mot kylan och mot motståndarnas hugg och slag? Ann Rosmans drivkraft är att levandegöra det förflutna – och den romantiska bilden av piraten känner hon inte riktigt igen.

När Ann Rosman skriver sina kriminalromaner med historiska teman vill hon att det verkligen ska kännas hur det var. Hon går, seglar – och fryser: delar av sin senaste roman skrev hon i **en oisolerad sjöbod** bara för att få den rätta känslan.

– Det som är så fantastiskt är att många av de här miljöerna finns kvar, man kan gå runt och ta på husen, på riktigt, sa hon entusiastiskt. Och när man gör det förstår man snart att det ofta var ett tufft liv ute på öarna, den romantiska Johnny Depp-bilden av piraten känner jag inte riktigt igen.

Barnvagn och lik

Ann Rosmans kom i kontakt med kusttrakternas historia redan i barndomen, då hon seglade hela somrarna med sin familj och fick de gamla fiskargubbarnas historia återberättade för sig av sin pappa.

– De är på väg att försvinna nu, men på den tiden kunde man fortfarande få höra deras berättelser ”first hand”.

När hon som vuxen arbetade på ett företag som producerar oljeplattformar fick hon chansen att återknyta till sitt gamla intresse, då företaget beslöt att stötta en renovering av Pater Noster-fyren utanför Marstrand, dit Ann Rosman flyttat med sin familj.

– Jag sa att jag ville jobba med projektet och började läsa på och fann massor av spännande historier. Strax därpå gick jag på föräldraledighet och började promenera runt i Marstrand med barnvagn och fundera på var det skulle vara smartast att gömma ett lik, berättade hon.

– Min man sa till mig att det inte var riktigt normalt, men det var i alla fall bakgrunden till min första roman Fyrmästarens dotter.

Bygga förtroende

Ann Rosman sa också att hon vill lyfta fram glömda platser och glömda berättelser med sina romaner. Hon får mycket av sina uppslag och sin information från människor i trakten, inte minst hembygdsföreningen. Men hon har också upplevt att lokalbefolkningen ibland vill att det som är bortglömt ska förbli bortglömt.

– Det har hänt att jag möter människor som jag förstår vet saker som de inte vill prata om. Då får jag försöka bygga förtroende och visa att jag har ett seriöst intresse. Det kan ibland vara ett långsamt och tidskrävande arbete, men ofta ger det resultat.

Budskap

- Drivkraften är att levandegöra historien och lyfta fram bortglömda berättelser.
- Den romantiska bilden av piraten stämmer knappast.
- Ibland är det fortfarande känsligt att tala om kaperiet.
- Fånga upp de som ännu lever och har hört något berättas – dokumentera detta!

Lasse Hammar, Bohusläns museum/Västarvet

Vad ristningarna berättar

”SJÖFARTENS HISTORIA BRISTFÄLLIGT DOKUMENTERAD”

Den trygga, legala sjöfarten var en förutsättning för kaperi och sjöröveri. Lasse Hammar berättade om spår i landskapet som vittnar om de viktiga handelsleder som gått utefter Bohusläns kuststräcka.

Spåren efter kaperiet ute i det bohuslänska landskapet är inte så tydliga. Det är inte självklart att man kan ge sig ut i kustområdet och säga: ”Här hände det!”.

– Det beror delvis på att kustlandskapets och sjöfartens historia är bristfälligt dokumenterad, berättade Lasse Hammar. Det vi vet har vi egentligen samlat ihop de senaste 20 åren. Men en orsak är också att det här är en Nordeuropeisk historia snarare än bohuslänsk.

Men det finns trots allt en hel del kända spår, framför allt från den långa legala sjöfarten, och Lasse Hammar påpekade den är en förutsättning för kaperi och sjöröveri.

Det som förr var viktiga uthamnar för handelsfartygen är till exempel i dag populära natthamnar för fritidsbåtar. Det vet vi genom rester som keramik, tegel och grytor, men också genom ortnamn och ristningar.

– Inte minst namnen är viktiga, påpekade Lasse Hammar, de berättar mycket om platsers funktion, så det är något vi borde gräva djupare i.

Budskap

- Sjöfartens historia är bristfälligt dokumenterad.
- De spår som finns kommer framför allt från legal sjöfart.
- Den legala sjöfarten är dock en förutsättning för kaperiet.

Diskussion

Handlade om hur mycket spår från sjöfart det finns att upptäcka på andra platser, till exempel längs den finska kusten.

Workshop 2

Hur lägger vi upp riktlinjerna inför framtiden?

"SÄTT EN FORSKARE PÅ ATT INVENTERA KÄLLMATERIALET"

Dagens andra workshop kom att fokusera på behovet av forskning på området. Nedan finns en sammanfattning av de synpunkter, förslag och idéer som kom fram.

- Sätt en forskare på att inventera källmaterialet under ett till två år.
- Digitalisera så mycket som möjligt – skapa forskningscentrum i Lysekil.
- Utvärdera var det finns mest kompetens på området och inled samarbete.
- Forskning på ortnamn kan ge fördjupade kunskaper.
- Viktigt med mer kunskap om relevanta fysiska föremål.
- Ta hjälp av experter för att söka pengar och finna finansiering.
- Finns det företag som är intresserade av att sponsra?
- Engagera studenter, gymnasielärare och elever.
- Kom ihåg underifrånperspektivet – samla in berättelser från hembygdsföreningar.

SLUTSATSER

- Kaperiet och sjöröveriet är en viktig men bortglömd del av vår historia, bland annat därför att havsrelaterad forskning passat den nationalstatligt inriktade forskningen dåligt.
- Mer forskning behövs – första steget bör vara att inventera källmaterialet. Bör också kompletteras med att samla in material lokalt från bland annat hembygdsföreningar.
- Ett upplevelsecenter måste baseras på gedigen forskningsgrund och vara förankrat hos medborgarna.
- Kritiken att ett upplevelsecenter glorifierar kriminalitet är relativt enkel att bemöta.
- Idén kan tas upp av någon annan – det gäller att inte tappa tempo nu.

Exempel på initiativ, aktiviteter och evenemang kring kapare och havshistoria

- I Kungsbacka arrangerar turistbyrån en 5 timmars bussresa på temat "Kaparland".
- På www.gathenhielm.se kan man bland annat boka en historisk vandring med fokus på Lars Gathenhielm.
- Tordenskioldfestivalen i Fredrikshavn – www.tordenskiold.dk
- Orlogstasjonen Isegran 1684 - www.orlogstasjonen.no
- Brott och trakt – STF årsbok 2007 om platser med koppling till kriminalitet.
- NAFHA – internationellt forskningsprojekt med syfte att skriva Nordatlantens fiskehistoria.
- CEMAS Centrum för maritima studier – samarbete mellan Stockholms universitet och Statens maritima museer.
- Forskarkonferens i Stockholm 3-4 maj 2012 – Conference on Persistent Piracy: Historical Perspectives on Maritime Violence and State Formation.

NORDISK KAPARKONFERENS – SAMMANFATTNING OCH REFLEKTIONER

Varför ett upplevelsecenter kring kapare?

Man kan kanske prata om två huvudskäl: (1) en vilja att berätta en viktig lokal men bortträngd historia och (2) strategiska överväganden kring att utveckla kulturturismen och på så sätt stärka kommun och region.

Kanske kan vi prata om demokratiska och ekonomiska drivkrafter; det är hur som helst viktigt att hålla båda dessa skäl i huvudet samtidigt. I vissa sammanhang trycker vi mer på det förra, i andra på det senare, men jag tror att båda alltid ska finnas med i kommunikationen. En styrka i kulturturismen är att flera olika "vinster" sammanfaller.

Diskussionen om kulturens roll för hållbar – demokratisk och ekonomisk – samhällsutveckling har varit flitig under ett par decennier. Den fanns ju till exempel med också i Arnprojektet. Och inte minst Västra Götalandsregionen har uppmärksammat frågan i många sammanhang. Nedan ett citat ur en förstudie om kultur och stadsutveckling, gjord på uppdrag av regionen, som är ett försök att teckna en bakgrund.

Kommunal och regional hållbar utveckling är naturligtvis komplexa processer, men att den upplevda kvaliteten en stad eller en plats kan erbjuda är av allt större vikt tycks både praktiker och teoretiker på området vara överens om, liksom att konst och kultur bidrar till att skapa denna kvalitet. Inte minst handlar det om att locka det som kallas den kreativa klassen, ett uttryck som främst kopplas ihop med den amerikanske forskaren Richard Florida. I en allt mer globaliserad värld talas det paradoxalt nog allt mer om den lokala platsens betydelse som framgångsfaktor. En attraktiv stadsmiljö är viktigare i dag än kanske någonsin tidigare. Frågan om stadsutveckling – och kulturens roll i den utvecklingen – är därför en central strategisk fråga.

Ur Städer som sticker ut, David Björklund.

Ett begrepp som används i det här sammanhanget är Cultural Planning, eller "kulturplanering" som det ibland kallats på svenska. En grundtanke i metoden är att ta vara på lokala kulturella resurser, varför metoden kan passa arbetet med "Skageraks sjörövare".

Nedan ett citat:

Kulturplaneringens strategi är alltså i grunden samhällsplanerarens och dess utgångspunkt är att se till vilka kulturresurser som finns i staden/kommunen/regionen och hur de kan användas för att utveckla området och förstärka dess identitet. Med andra ord; Hur kan kulturen tjäna det område den verkar i? För att lyckas med detta krävs både bredare och mer samlade strategier än de hittills prövade. Kulturplanering är alltså en strategi som skär genom gränserna för den offentliga sektorn, den privata marknaden och det civila samhället. Den kopplar konst och kultur till i stort sett alla delar av det politiska fältet.

Citerat från ett presentationsdokument från Landstinget Kronoberg, Länsutvecklingsavdelningen, i Städer som sticker ut.

Jag vill understryka vikten av att satsningen på ett upplevelsecenter placeras i ett sammanhang. Inte minst att det är en både ekonomisk och demokratisk strategisk satsning, så att projektet inte ställs mot andra verksamheter i kommunen. Eller kort uttryckt: det är för att göra skola, vård och omsorg bättre som vi ska ha ett upplevelsecenter kring kaparväsandet.

Kaparkonferensens syfte var ju att samla viktig historisk kunskap. Möjligen kan det också behövas en workshop eller liknande kring "hur man förverkligar kulturturistiska satsningar", med goda och dåliga exempel från andra kommuner och regioner. För att spetsa argumenten och undvika fallgropar.

Ska vi romantisera kriminalitet?

Projektledningen för upplevelsecentret har fått kritik för att projektet skulle glorifiera och slå mynt av kriminalitet. Även om de som är lite mer inblandade och insatta i projektet har svårt att förstå kritiken är den så ofta återkommande att den måste tas på allvar. I en workshop diskuterade deltagarna på konferensen gruppvis hur den kritiken kan bemötas. Nedan finns en sammanfattning av svaren och kommentarer.

- *Kaparna var inte kriminella per definition, eftersom de var sanktionerade av staten. Men vi ska också minnas att många säkert agerade på båda sidor om lagen, så visst fanns det pirater bland kaparna. Man kan också hävda att kaperiet var "statssanktionerad kriminalitet". Det behöver inte heller vara moraliskt okej med kaperi, även om det är juridiskt klanderfritt. Samtidigt kan vi hävda att vi inte ska göra misstaget att döma dåtidens människor med dagens måttstockar.*
- *Ett bättre och mer konstruktivt argument för ett upplevelsecenter är kanske ändå att det vi vill visa är faktiskt historia, saker som verkligen hänt, och det kan vi inte låta bli att berätta om. Att vi berättar om det innebär inte att vi romantiserar eller glorifierar, tvärtom kan det vara ett sätt att förhålla sig kritisk eller åtminstone ge perspektiv. Här kan vi säkert hitta massor av exempel på*

museer som handlar om "tivelaktiga" historiska fenomen. Någon nämnde korsfararna. Vi kan också hänvisa till förintelsemuseer eller Forum för levande historia – ska vi inte ha dessa heller? Att skapa ett museum innebär förstås inte alltid att man gillar det som museet berättar om! Naturligtvis kan vi också ifrågasätta våra "vanliga" historiska museer: hur är det tex med krigsbyten, etc? Dessutom finns det också sjöröveri i dag, så naturligtvis ska vi sätta in det i ett historiskt sammanhang.

- *Vi kan inte bry oss om människor som missförstår, de kommer alltid att finnas.* Sant till viss del, men det är, som sagt, också viktigt att ta invändningarna på allvar, om inte annat för att de kan sätta käppar i hjulet för projektet om de är tillräckligt många och tillräckligt starka. Vi behöver inte hålla med, men det behövs en strategi för att hantera kritiken.
- *Det är en generationsfråga. Det är bara äldre som kan se något problem med detta.* Sett till tidsplan med ett förverkligat upplevelsecenter om cirka fem år (?) är det kanske ändå en äldre generation som kommer ta många av de avgörande besluten. I det här läget är detta en påverkansgrupp.
- *Kaperiväsendet är mångfacetterat. Här finns kriminella element, men också offer och verkliga hjältar.* Det komplexa fenomenet och möjligen att berätta en bredare samhällshistoria via kaparna är en av styrkorna och ska framhållas. Genom kaparväsendet kan vi förstå mer av historien och den tidens samhällsliv, värderingar, kultur, etc.
- *Det är nog fler som ser det spännande i detta, än att det är något som är fel att berätta om. Särskilt bland yngre.* Förmodligen ja, men hur ser det ut i gruppen som tar beslut (se också ovan)? Detta är den avgörande frågan.
- *Så länge vi visar att vi är seriösa och medvetna om problematiken är detta inget hinder.* Viktigt, därför ska vi också ta kritiken på allvar. Och inte bara göra det till en läpparnas bekännelse utan också leva insikten att vissa faktiskt reagerar på "sjöröveriet".
- *Namnet på projektet/upplevelsecenter är viktigt för vilka signaler vi sänder ut. Är "Skageraks sjörövare" rätt?* Det är ett bra namn ur kommunikations- och varumärkesperspektiv. Lättare att ta till sig och mer etablerat/populärt/känt än "kapare". Kanske kan man tänka sig något i stil med "Kapare – Skageraks sjörövare" för att markera ett visst "avstånd" mot hollywoodbilden av sjörövare, samtidigt som vi slår mynt av begreppets fördelar.

Vad behövs nu?

Den andra workshopen kom att fokusera på behovet av forskning på området. Sammanfattning har redogjorts ovan. Här har jag inget att tillföra i nuläget. Däremot noterar jag att de frågor som handlar om hur vi går vidare på andra områden kom bort.

Jag tänker bland annat på marknads/kommunikationsaspekter men också genomförandet/processen lokalt för att få beslut, etc. Det var lite synd, även om den kompetensen snarare finns i projektgruppen/arbetsgruppen än bland forskarna på seminariet.

Men återigen – kanske finns det behov av att samla också en extern grupp som snarare diskuterar taktiska och strategiska steg, t.ex. ur ett marknadsperspektiv.

Jag vet ju att det har pågått och pågår mycket arbete som jag inte känner till, så lite förmätet är det att ha synpunkter. Men om jag utgår från det jag sett och hört av projektet är det enkelt att se styrkorna och möjligheten. Detta är en spännande, viktig och icke-berättad historia med lokal förankring. Till skillnad från många andra kulturturismsatsningar finns här något unikt.

David Björklund